

GUSTAV VASA

1. INTERNATIONELL BAKGRUND

- a. De geografiska upptäckterna innebar att nya handelsvägar etablerades! Det innebar också att de äldre handelscentra - Italienska städer och Hansan började förlora sina monopol.
- b. I flera europeiska länder gick det feodala systemet tillbaka och nationalstaten kom att stärkas.
- c. Reformationen.
- d. Furstar runt om i Europa ökade sina maktanspråk.

2. SVERIGE

- a. Inom Kalmarunionens ram fanns en mängd motsättningar - flera nationellt betonade. (Engelbrekt 1434, Brunkeberg 1471, Brännkyrka 1518, Stockholms blodbad 1520)
- b. Centralmakten var svag - framförallt ekonomiskt.
- c. Kyrkan var en "stat i staten" med en stark ekonomi.
- d. Landet var söndersplittrat med en mängd olika mer eller mindre självstyrande provinser.

GUSTAV VASAS STÖD

- a. Lübeck (Hansastad som gav ekonomisk och militär hjälp (lån & legoknektar)
- b. Sveriges högadel (efter Stockholms blodbad)
- c. En del av det svenska folket (Dalarna och Bergslagen)

GUSTAV VASAS "ENHETSVERK"

- a. **EKONOMISKT**
 1. Västerås reformationsriksdag 1527. Gustav Vasa övertar med stöd av adeln kyrkans rikedomar. Motiv - att återbetala skulden till Lübeck
 2. "Grevefejden" - Gustav Vasa hade ej kunnat betala skulden till Lübeck utan hade som kompensation givit Lübeckarna många handelsförmåner i Sverige (tullfrihet, monopol...). När tillfälle bjöds kom Sverige och Danmark att gå mot Lübeck som besegrades - avskrivning av skulden!

3. Med tysk experthjälp skapar Gustav Vasa "kammaren" år 1538 (finansdepartementet, jordböcker)
4. Gustav Vasa reglerar i detalj rikets, länens och städernas ekonomiska liv (uppbörd, gruvor, avelsgårdar, tullar, export-import etc...)

b. POLITISKT

1. I samband med Västerås riksdag bryts biskoparnas makt.
2. Olika uppror slås effektivt ned (Dalarna 1525, Daljunkern 1529, Klockupproret 1530-32, Västgötaherrarna 1529, Dackefejden 1542-43)
3. Gustav Vasa tillsätter ofrälse, utlänningar eller sin egen släkt på landets viktigaste poster (kammaren, länen)

c. MILITÄRT

1. Tyska legoknektar och en folkarmé 1523
2. Rusttjänstlagen 1526 (adeln)
3. Under 1530-talet permanentas landskapsregementen under tysk ledning...
4. Förstärkning av fasta slott (Stockholm, Älvsborg, Kalmar...)
5. Nya fasta slott (Vadstena, Kronoborg, Uppsala...)
6. Svea Livgarde (kungens "hird")

d. IDEOLOGISKT

1. Reformationen 1527 ("folkkyrka")
2. Västerås arvförening 1544 (egen ätt ärver kronan)
3. Propaganda! (Gustav Vasas brev, Peder Swarts krönika)

RESULTAT: EN KRAFTFULL CENTRALISERING AV RIKETS RESURSER UPPKNUTNA TILL GUSTAV VASA SJÄLV OCH HANS EFTERKOMMANDE!

SVERIGE HADE BLIVIT EN NATIONALSTAT!

GUSTAV VASAS SÖNER...

Erik XIV 1560-68

Johan III 1568-92

Karl IX 1604-1611

(Johans son Sigismund: 1592-99)

INRIKESPOLITIK ERIK XIV

Händelser

Kungens kontroll av hertigdömena (Arboga artiklar 1561)

Den ofrälse sekreteraren Jöran Perssons verksamhet

Nya rusttjänstordningen 1562 (ökade krav på adeln)

Högförräderidomstolen Höga Nämnden (Jöran Persson)

Militära misslyckanden i det Nordiska sjuårskriget 1563-

Hertig Johans fängslande 1563

Sturemorden 1567

Äktenskapet med den ofrälse Karin Månsdotter

1568 Erik avsätts - Jöran Persson avrättas (steglas!)

UTRIKESPOLITIK ERIK XIV

Mål: Att försöka vinna herravälde över den ryska handeln (Lin, vax, hampa, talg, hudar)

Erik XIV försöker föra över Novgorodhandeln till Reval och Viborg. Han erövrar Estland (Reval). Detta innebär en konflikt med Danmark (och Polen och Lübeck) - det Nordiska sjuårskriget 1563-1570. Fred i Stettin. Inga landavträdelser. Sverige har nu Estland men den ryska handeln kom att gå över Narva...

INRIKESPOLITIK JOHAN III

Händelser

Dåliga finanser bl.a. beroende på Älvsborgs lösen 1571

Myntförsämring

Utskrivningar

Gärder trots givna privilegier (adliga protester)

Katolska tendenser (Johan III gifte sig med den polske kungens syster Katarina Jagellonica)

Johans son Sigismund blir kung av Polen. Johan försöker bana väg för hans maktövertagande i Sverige också.

UTRIKESPOLITIK JOHAN III

Mål: Att försöka vinna herravälde över den ryska handeln (Lin, vax, hampa, talg, hudar)

Johan III planerar att erövra Narva och Novgorodområdet. Han lyckas ta Narva men ej Novgorod. Rysslandshandeln finner andra vägar via Riga och Pernau. Han försöker även kontrollera handeln via Vita Havet. Detta lyckas ej.

INRIKESPOLITIK SIGISMUND

Händelser

Sigismunds katolska ambitioner (avgörs vid Uppsala möte 1593 - Sverige skall förbli protestantiskt)

För att skapa konflikter mellan Hertig Karl och högadeln undertecknar Sigismund adelns privilegiebrev. Han ger också den styrande makten (då han är frånvarande...) till rådet och hertigen tillsammans.

Sigismund insätter ”*sina ståthållare*” på strategiskt viktiga platser.

Hertig Karl har personliga ambitioner. Lyckas bli vald till riksföreståndare med ”*Råds råde*” i Söderköping 1595. Detta är en ”*olaglig riksdag*”

Under riksdagen i Söderköping förbjuds katolicismen i Sverige och det sista klostret - Vadstena - stängs!

Inbördeskrig 1598 - Slaget vid Stångebro

1599 uppsäger ständerna Sigismund ”*tro och lydnad*”, men hans son kan under speciella villkor få ärva kronan...

UTRIKESPOLITIK SIGISMUND

Sigismund har ambitionerna att sammanknyta sina två arveriken. Detta motsätter sig rådet och Hertig Karl. Han blir ”*vald kung*” ej arvekung. Inbördeskriget uppehåller Sigismund och Hertig Karl. När konflikten skärps riktas både polska och svenska intressen mot den ryska handeln och Estland. Sverige - Hertig Karl lyckas behålla det militära väldet i området. Dock har den svensk-polska rivaliteten om de viktiga ryska territorierna nu ökat!

INRIKESPOLITIK KARL IX

Händelser

Redan innan Hertig Karl tillträtt som kung har han en uppgörelse med Sigismundstrogna adelsmän - 1600 "*Linköpings blodbad*"

Karl IX:s regenttid präglas av motsättningar mellan kung och adel: Karl spelar ofta ut ständerna mot kungamakten och adeln vilket ger riksdagen en större betydelse...

1603 anläggs det första "*Göteborg*" vid Färjenäs. Det bränns 1611 (Kalmarkriget mot Danmark).

1611 avlider Karl IX mitt under brinnande krig med Danmark...

UTRIKESPOLITIK KARL IX

Mål: Att försöka vinna herravälde över den ryska handeln (Lin, vax, hampa, talg, hudar)

När den "*Stora Oredan*" utbryter i Ryssland vid 1600-talets början försöker Karl IX komma i besittning av Novgorodområdet och Livland + vägarna till de ryska ishavshamnarna (genom en gränsframflyttning...). Detta lyckas ej (temporärt har Sverige kontroll över Novgorod, men de förlorar den). Den stora oredan - Sverige och Polen stöder var sin tsarkandidat i Ryssland - resultatet blir en tredje nationell kandidat - Mikael Romanov (1613). Det blir Gustav II Adolf som får försöka slutföra sin faders planer. Under hela Karl IX:s regenttid (även under Sigismunds tid) växer Danmarks ambitioner att försöka återupprätta unionen under dansk flagg. Danmark är framförallt intresserade av Lappmarken och de är missnöjda med utvecklingen i Östersjön. 1611 utbryter det s.k. Kalmarkriget (1611-1613) - samma år dör Karl IX.

VASATIDEN

EKONOMI:

Jordbruket dominerar helt!

Bergsbruket - omläggning från osmund till stångjärn - detta fördubblar värdet av järnexporten! Svensk koppar börjar bli efterfrågad på kontinenten. Grunderna till 1600-talets storexport läggs!

Städer - Stockholm dominerar stort! Nya städer grundas. Begynnande ”merkantilism” under Karl IX.

Import - Salt, kläde, olika europeiska lyxartiklar samt kunskap...

SOCIALT:

Högadel - Rådsaristokratin Frälse

Lågadeln Frälse

Präster. Även tjänstemän inom kyrkan.

Borgarna - skärpt skråväsende. Borgarna får en ökad betydelse under Karl IX

Bönderna - land- och skattebönder

De *egendomslösa*, säsongarbetare i land och stad.

KULTUR:

Utländsk expertis (tysk sedan även fransk) inom bergsbruk, finanser, militär, förvaltning påverkar både språk och seder...

Machiavelli - maktidéer

Reformationen - ”folkkyrka”, folkspråk

Renässans - hovliv, arkitektur...